

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!* 2.5
Magyarország Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

H. KAKUCSKA MÁRIA

*A sikertelen színdarabíró Orczy Emmuska útja a világsiker felé**

Orczy Lőrinc látens korszakindítói jelentősége,¹ modernsége mellett örökül hagyta déd-unokájának, Orczy Emmuskának és ükunokájának, Czóbel Minkának az irodalmi kánonból való kirekesztettségét, az el nem ismertséget is. Az unokák is „újítottak”: az egyik a krimi műfajában; a másik, a költői vénájú Minka elsőként fordított Paul Verlaine verset.²

Emmuska³ szülei, Orczy Félix⁴ vagy Bódog (Tarnaörs, 1831 – London, 1892) és Wass Emma (London, 1839 – Brüsszel, 1930) 1863. szeptember 25-én Pesten kelt egybe.⁵ Házaságukból két leánygyermekük született: a kislány korában elhunyt Lenke-Madeleine

* E tanulmány rövidített, módosított változata olaszul jelent meg: *Rivista di Studi Ungheresi nouva serie*, n.7. 79–82.

¹ ARANY János, *Báró Orczy Lőrinc*, Koszorú, 1863, 13–14. évf. = *Arany János Összes Művei*, XI. kötet, Tanulmányok, cikkek, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968, 465–475.

² L. például: HEGEDŰS Géza, *A magyar irodalom arcképcsarnoka, Czóbel Minka*, című tanulmánya internetes változatát = <http://www.mek.oszk.hu/01100/01149/html/> (letöltése: 2010. 02. 23.); vagy a nagyobb kritikával kezelendő SZEPESI Attila, *Az anarcsi boszorkány, Czóbel Minka varázslásai*, Kortárs, 1999. 43. évf. 6.sz. június, internetes változat: <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00025/szepesi.htm>, (letöltése: 2010. 02. 23.) Verlaine Czóbelre tett hatásáról UNGHY-SERES Fanny, *Alvó költészet, ébredő érzékenység, Két „úri költő”, Czóbel Minka és Reviczky Gyula Nyugatra tekint*, = <http://epika.web.elte.hu/doktor/UnghySeresFanny.pdf>, (letöltése 2012.11. 22.) – Czóbel Minka Dolhán, 1892. szept. 21. –i Justh Zsigmondnak írott levelében írta: „... más érdeke is van a világon, mint ló és szarvas. Pedig igazán mind a két állatot szeretem, de hát azért Verlaine-t, Flaubert-t ettc.(!) nem lehet a világról letagadni. ...” A levél található: MARGÓCSY József, *Egy régi udvarház utolsó gazdája*, Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel család levéltári hagyatékából, Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár Kiadványai, II. Közlemények, 4., Nyíregyháza, 1988, 138.

³ A bőséges keresztnévnek magyarázata: nagymamája örökségeként mindegyiküket megkapta: orci bárónő Orczy Emma Magdalena Rosalia Maria Josefa Barbara, melyeket *Emmuskára* egyszerűsített, ragaszkodva ennek használatához. L. emlékiratát: *Links in the Chain of Life*, 1947 illetve az internetről letöltött változat ideje 2005.11.22.15:57: <http://www.blakeneymanor.com/books/links/life.html>; az első fejezetben ír erről. Továbbiakban: *Links*. Az idegen nyelvi idézetek, utalások a tanulmány szerzőjének fordításai.

⁴ Nagyapjáról, egy bécsi ékszerész leányát, Müller Magdolnát (1811–1879) feleségül vevő, gazdálkodó II. Lászlóról (1787–1880) kevés adat áll rendelkezésre. Az ő második gyermekük volt Félix. A pontos leszármazást I. H. KAKUCSKA Mária, *Az Orczy család és a piarista rend = A piarista rend Magyarországon*, szerk. FORGÓ András, Bp., Szent István Társulat, 2010, 462–468, az 1. jegyzetben.

⁵ Wass Emma szülei: Wass Sámuel (Kolozsvár, 1814 – Budapest, 1879) és Eperjessy Róza (Fodorháza, 1812 – Magyaregregy, 1884). A Wass családra nemcsak Wass Albert miatt érdemes visszatérni.

(Tarnaörs, 1864 – Brüsszel, 1876) és Emma (Tarnaörs, 1865 – London, 1947). Orczy Bódog, a Nemzeti Színház szerencsétlen kezű intendánsa⁶ és a Filharmóniai Társulat igen vitatott ügyvezetője francia-német mintára tervezett gazdálkodásának még az 1868-as években elszenvedett sikertelensége⁷ következtében, és leányai oktatásának tökéletesítését is szem előtt tartva települt át családjával Brüsszelbe. A balszerencse követte őket, a nagyobbik leány itt hunyt el. A gyász is közrejátszhatott 1880-as londoni átköltözésükben. Emmuska tizenöt évesen folyékonyan beszélt magyarul, franciául, s a nem kedvelt német nyelvet is megtanulta bécsi nagymamája kedvéért. Szülei bírták valamennyire az angolt; ő állítólag semmit sem tudott ezen a nyelven. Képzőművészeti tanulmányai elkezdésére ösztönzést a Münchenben festészeti stúdiókat folytató unokatestvérei⁸ példája adott, s felhasználva édesanyja és családja, ismeretségeit, beiratkozott a Heathley's School of Artba.⁹ Itt ismerte meg leendő férjét Montague Maclean Barstow-t (1862–1943). 1894-ben kötöttek házasságot. A vele félévszázadot leelő és szerinte becézhetetlen keresztnévű férjét nagyon sok szeretettel emlegeti emlékirataiban; műveiben a házastársi gyengéd szeretet ábrázolása gyakorta jelenik meg. Egy fiuk, John (Jack) Orczy Barstow (1899–?). született. Emmuska és férje ekkoriban könyvillusztrálással foglalkozott. Egy magyar mesegyűjteményt¹⁰ is kiadtak. 1900–1909 között, a Royal Magazin jelentette meg *Az öreg ember a sarokban* címmel bűnügyi történeteit.¹¹ 1924-ben érte el őket a megfilmesítés végezete. Lady Molly nyomozónő kalandjai év nélküli kiadásban és a Vasárnapi Ujság hasábjain jelentek meg.¹²

Leghíresebb, legsikeresebb művét, a *Scarlet Pimpernel*¹³ az 1900-as párizsi világiállítás megtekintésekor a francia forradalom hajdani színhelyein tett séta inspirálta. Öt hét alatt, színdarab formájában írta meg a történetet. A neves angol színészdinasztia

⁶ Orczy Bódog Liszt Ferencsel, Richard Wagnerrel, Gounod-val való kapcsolatáról a *Links* 11. fejezetében és passim; H. KAKUCSKA Mária, *Az Orczy család és a magyar színház, = Dráma-múlt, színház-jelen: Tanulmányok a dráma- és színháztörténet köréből*, szerk. CZIBULA Katalin – EMŐDI András – JÁNOS SZATMÁRI Szabolcs, Erdélyi Múzeum Egyesület, Partium Kiadó, (Régi magyar színház IV.) 2009, 347–356.

⁷ *Links*, 2. fejezet.

⁸ Egyelőre nem tudjuk őket azonosítani.

⁹ *Links*, első fejezet.

¹⁰ Baroness ORCZY, *Old Hungarian Fairy Tales*, London, 1895.

¹¹ Baroness ORCZY, *Old Man in the Corner*, 1905, 1909, 1925. Nem jutottunk minden hajdani példányhoz, csak feltételezhetjük, hogy az *Unravelléd Knots*, London, 1925. e történet egyik változata. A cím a gyorsétterem egyik sarkában lévő asztalnál helyet foglaló öregemberre utal. Magyarul ORCZY Emma bárónő, *A rejtélyes sarok*, ford. Benedek Géza, Bp., Légrády testvérek kiadása é.n.

¹² Baroness ORCZY, *Lady Molly of Scotland Yard*, 1910, 1926 Cassel and Company, Ltd. London, New York, Toronto and Melbourne, Popular Edition *March* 1926, printed in Great Britain. Magyarul: ORCZY BÁRÓNŐ *Lady Molly kalandjai* = Magyar Könyvtár, szerk., Radó Antal, 912–913, II. sorozat, Lampel R. Könyvkiadó (Wodianer F. és Fiai) R., Bp., é. n. és a Vasárnapi Ujság 1917. 64. évf. 48. sz. december 2., Kisléghy Kálmán fordításában olvasható.

¹³ Először 1905. január 12-én jelent meg könyvalakban Hardback & Paperback formában Hutchinson kiadásában (e kiadást szokás említeni, ám pontos bibliográfiai adatai elérhetetlenek). 1907. február 15-én már a 24. kiadás látott napvilágot. Érdekességként még annyit: 1907. május 29-ig – csupán ebben az évben! – összesen hatszor jelent meg a *Pimpernel*: egyszer normál, ötször „népszerű” kiadványként.

tagja, a színész-intendáns Fred Terry (1863–1933) vitte színre.¹⁴ 1903. október 15-én a nottinghami Theatre Royal a *Scarlet Pimpernel*lel nyitotta az évadot, azonban Sir Percy Blakeney története, azaz a *Scarlet Pimpernel* nem aratott sikert. Az utolsó felvonás újra írásával, a bemutató színhelyének a londoni New Theaterbe helyezéseivel az 1905. január 5-i előadás további százhuszonkét bemutatónak és számtalan újrendezésnek nyitotta meg az útját. 1906-ban Emmuska, társzerzőként közreműködő férjével a *The Sin of William Jackson* Londonban vitte színre. 1908-ban az egyik novelláján alapuló *Beau Brocade* című színdarabot írta. Az Orczy-Barstow házaspár az 1910-es évek végén Monte Carloba telepedett át. Emmuska 1943-ban Montague elhunytával költözött vissza Londonba, és az ottani Brown's Hotelben 1947. november 12-én érte a halál.¹⁵ A *Scarlet Pimpernel* inspirálta tizenöt kalandon kívül írt még más történetet is, de a *Pimpernel* sikerével egyik műve sem versenyezhetett, versenyezhet.

1901-ben alkotja meg *Londoni titkok*¹⁶ című művében további hat elbeszélésének titkos alakját, a gyorséletterem sarki asztalánál zsinégbogozás közben okosan nyomozgató öregembert, illetve a logikusan gondolkodó, társalkodónői minőségben utazgató Lady Molly alakját. A hősök és egymásra találásuk körülményei is újak: a hétköznapi, jelentéktelen Miss Polly Burton azaz Mary J. Burton, az *Aerated Bread Company* (A.B.C. étterem) egyik fióküzletének sarokasztalánál tizenegy pennys reggelijét elfogyasztó, az *Evening Observer* fiatal újságírója és a ráakaszkodó, madárijesztő-szerű öregember. Az író szelíd (orczy) gúnnyal jellemzi többek közt hősnőjét is: „... egy pennys újságját is itt olvasta ki. Megengedhette magának ezt a fényűzést, hiszen ekkor már ténylegesen tagja volt annak a világhírű szervezetnek, amit kellő tisztelettel Angol Sajtó néven szoktak emlegetni. Ez pedig nem kis dolog, mert ettől a naptól kezdve testestől-lelkestől átment az *Evening Observer* tulajdonába – teljes egészében. Meginterviewolta már Miss Ellen Terryt és a madagascari püspököt, ... és a rendőrfőnököt magát is. Jelen volt legutóbb a Malborough-ék kerti ünnepségén a ruhatárban, azaz ott, ahol alaposan szemügyre vehette a Lady Thingummy [azaz Vékonygumi, a magyar kiadásban nincs ez a beszélő név lefordítva] kalapját, Miss Hivdahogyakarod napernyőjét és egyéb érdekes és divatos dolgokat, amiknek részletes leírása *Előkelőségek és ruházatkodás* főcím alatt meg is jelent az *Evening Observer* kora délutáni kiadásában. (A cikk alá M.J.B. volt aláírva, ami viszont azt jelentette, hogy ezért a közleményért soronként félpennyt fizetnek.) Ez okból –de más különféle okok miatt is, –Polly nagyon haragudott a sarokban ülő emberre, s haragjának kifejezést is adott szikrázó szemével, amennyire csak egy barna szempár tud igazán

¹⁴ Emmuska ajánlása a *Pimpernel* 1907-es londoni „Greening & Co. LTD., Popular Edition” illusztrációval ellátott kiadásában olvasható: „To Julia Neilson and Fred Terry whose genius created the rôles of Sir Percy and Lady Blakeney on the stage, this book is affectionately dedicated.” L. még a *Links*, 12. fejezetét.

¹⁵ Az eredeti gyászjelentés: „Obituary BARONESS ORCZY THE SCARLET PIMPERNEL, Baroness Orczy (Mrs. Montague Barstow), known to successive generations of guileless lovers of romantic adventure as the creator of the Scarlet Pimpernel, died yesterday in London. ... The Times Thursday, November 13, 1947.”

¹⁶ 1901-ben a Royal Magazine-ban a *Mysteries of London* hat történetének, majd 1909-ben a 3. személyben újraírt tizenkét elbeszélés hőseként jelent meg a zsinégbogozás közben okosan nyomozó öregember. Magyarul a Légrády testvérek által kiadott, Benedek Géza által fordított kiadást használtam: *A rejtélyes sarok*, Orczy bárónő regényei sorozat Pesti Hirlap, 71. kötet, 1929. április 21.; az idézetek eredeti írásmódját megtartottam.

indulatoskodni. Épp a *Daily Telegraph* egyik cikkét olvasta. ... izgalmasan érdekfeszítő volt. Talán hallhatóan melázott el rajta ...? Annyi bizonyos, hogy a vele szemben ülő ember egyenesen a gondolataira felelt.” Ebből a helyzetből kiindulva leszünk részei a – magyar kiadásban – tizenegy bűnesetnek, amelyeket az öregember bonyolult csomók köztözetése közben fejt meg a lánynak. Az író finom iróniával helyezi szembe a két hőst: a fiatal, rátarti lányt, aki korának és hivatásának megfelelően magabiztos és felszínes, s a jelentéktelen külsejű, félnék, rendkívül ideges, okos, két pennyért étkező öregembert, aki „... eltűnt ... Hihetetlen gyorsasággal ment végig az éttermen, ki a londoni utca forgatagába. De minden egyes alkalommal hagyott az asztalon valami érdekes emléket: egy szál eleitől végéig telebogozott zsinéget s egy-két kopott fényképet. ...” Új motívum a cselekény állandó színhelye, az olcsó étterem. A hősök körülményei szegényesek, a nyomozó főhős nő és kétkezi munkával keresi kenyerét, nem luxus körülmények között él, unalomból, kedvtelésből nyomozgató társaságbeli személy. Agatha Christie rokon figurái, Miss Marple és Poirot alakja későbbi szülemény (1926, illetve 1930).

Az utolsó rejtélyt a lány egyedül oldja meg, teljesen az öreg tanította gondolkodásmódban és meghökkentően: „... Az öregember élesen figyelte őt ... A lány látta a nyugtalan, ... egyre nyugtalanabb bütykös ujjait ... kell, hogy legyenek olyanok is, amelyek épp oly ügyesen meg tudják oldani azokat a csomókat a zsinegen, mint amilyen ravaszul hurkolta rá őket az öregember a sarokban. ... csak úgy ötletszerűen, ... mint egy fellobbanó láng, megelevenedett előtte az egész bűntény: a ... környezet – az egyik ablak keresztfája el volt törve és ez a tört fa nagyon körülményesen volt odakötözve valami vastag zsineggel. ... Emlékezett most már Polly másra is. ... a képes lapok közölték is az összekötözött ablakfának a fényképét. ... S milyen csodálatos módon voltak ezek összecsomóztatva, hogy nyitvatartsák az ablakot? ... csakis valami matróz-ember lehetett a gyilkos. A sok bonyolult és igen ügyesen csomózott bog matrózkézre vallott. ... Láthatta a lány, itt volt előtte a bizonyosság: az ujjak tovább nyugtalankodtak. Forgatták, bogozták a zsinegszálat, csomó csomó után jelent meg ... Az ön helyében – mondta a lány anélkül, hogy odanézett volna az öregre – ... nem bogozgatnék mindig egy zsinegszálat. ... Mire Polly felnézett – a sarok üres volt. ... mind a mai napig nem került többé szeme elé az öregember, aki a sarokban szokott ülni.”

A *Pimpernel*hez hasonlóan, a jelentéktelen külsejű öregemberben valami elképesztő rejlik; itt a nyegle, enyhén ütődött, könnyelmű ember álarcát viselő férfiben még nagyobb, intelligens ember rejtőzködik, mint várható; ott megjelenése alapján fel sem tételeznénk egy remek logikájú, magas intelligenciájú gondolkodót.¹⁷ S az összes félreértés, nehézség megoldódása is kikövetkeztethető a regény végére, sőt még az is, hogy a két főhős egymást segítve-követve éri meg a boldog véget, s „omnia vincit amor et Pimpernel”; a bűnügyi történet esetében az „okosság mindent legyőz” jóleső

¹⁷ DÖMÖTÖR Edit, „Az eltitkolt gonosztettet a szél is kifújja”? A magyar bűnügyi irodalom ismeretelméleti megközelítése, Könyvműhely, magánkiadás, 2011. című művében olvasható: „Az intelligence elsődlegességét szögezi le Orczy Emma „sarokban ülő” nyomozója is: ha kellő ügyességgel és szakértelemmel fognak hozzá egy bűncselekmény kinyomozásához, képtelenség rejtélyről beszélni.” 153. Eddig ez a legpozitívabb, amit olvashatni Emmuskáról. A krimet az irodalmi kánonba behelyezni kívánó elemzők még ennyire sem említik őt, pl.: U. SUERBAUM, *Krimi: Eine Analyse der Gattung*, Stuttgart, 1984; Ulrike LEONHARDT, *Mord ist ihr Beruf*, Verlag C. H. Beck, München, 1990; *Der Kriminalroman*, Poetik, Theorie, Geschichte, Hg., J. VOGT, München, 1998; Peter NUSSER, *Der Kriminalroman*, Stuttgart, Metzler Verlag, 2003.

érzésével csukja be az olvasó a könyvet. A Pimpernel olvasásakor mintegy mellékesen, jónéhány, a fény századára vonatkozó kultúrtörténeti ismeretre is szert tesz. S az „új” műfajban, a krimiben megerősíti a „minden hasznos, mindenki jó valamire” vivesi elvét,¹⁸ azaz a fiatal az öregtől jól eltanulja a figyelmes szemlélődés gondolkodásmódját. A 18. századi történeteinek korhű megrajzolása érdekében Orczy bárónő a történelmi és művelődéstörténeti események, jellegzetességek háttérének, sőt még egyes háttér apróságainak is alaposan utána nézett. Nem az egyszerűen nyomon követhető dolgokra, személyekre gondolunk, mint például Robespierre, XVI. Lajos és Marie Antoinette, St. Just vagy a walesi herceg személyével kapcsolatba hozható valódi események, intézkedések, dokumentumok, hanem olyan látszólag fiktív személyiségre, mint a regénybeli gonoszt megszemélyesítő, meggyőződéséhez és forradalmi hazájához hű Chauvelin. Marquis François-Bernard de Chauvelin 1766–1832 között élt, francia külképviselekként vagy legalábbis a külügyi képviselő tagjaként 1792-ben valóban járt Angliában, s csak 1793. január 24-én, három nappal XVI. Lajos kivégzése után szólította fel őt az angol kormány Britannia nyolc napon belüli elhagyására. Eddig azonban már nem terjed a regény ideje. Emmuska nagyon jól ötvözte a korfestő, valóságos és a kitalált eseményeket, mint például Christoph Willibald Gluck *Orfeo et Euridice* operájának története. Ezt az 1762-ben „prima le parole, poi la musica” jelszavával Bécsben komponált és bemutatott művet 1774. augusztus 2-án Gluck hajdani tanítványának, Marie Antoinette-nek a támogatásával a francia királyi udvarban adták elő franciául, egy balett kiegészítésével. Emmuska jól érzékelteti a Gluck zenéje, pontosabban *Iphigénie en Aulide* című operája által kiváltott zenei, „buffonista csatározásokat”. A szépségben, tehetségben azaz mindenben a környezetében élők fölé magasodó főhősnő jellemzéséhez kiválóan alkalmas ez a valóságban is a jó és új zenei ízlést képviselő, Európa-szerte híres-hírhedt mű. Gluck 1746-ban valóban járt Angliában, ahol két mérsékelt sikert aratott operája, a *Caduta de' giganti*, s az *Artamene* mellett még hat trionszonátáját mutatták be. A regénybeli 1792-es, őszi operai szezon megkezdésének ünnepélyessége és a hősnő családott lelkiállapota között fennálló ellentétet hangsúlyozza a dúsgazdag, látszólag ütődött, felszínes, szerelmétől elhidegült, angol lord és a mindenben ellentétét mutató, őt túlszárnyaló, szerelmét a túlvilágról visszaéneklő Orfeus alakja. Gyakorlottabb olvasók sejtik, hogy ez az állandóan érzékeltetett, hangsúlyozottan negatív színezetű jellemzés valami „nem várt” meglepetést hivatott elleplezni. A saját bevallása szerint nem „különösebben zenei tehetségű, nem muzikális” írónő apja kívánságára komolyzenei tanulmányokat folytatott, s ezeknek az alaposan elsajátított apró zenetörténeti ismereteknek jó alkalmazása mutatkozik meg a cselekmény folyamán. A regénybeli előadás női főszerepét éneklő Anna Selina Storace¹⁹ valóban Anglia ünnepelt soprán énekesnője volt. A *Le Nozze di Figaro* Susanna szerepét a fiatal zeneszerző, Mozart az ő számára komponálta, és amikor 1787. február 23-án Bécsben, a Kärntnertor Theaterben Anna Selina búcsúhangversenyére került sor, Mozart maga ült a zongorához.

¹⁸ Joannes Ludovicus VIVES, *De subventione pauperum*, Bruges, 1526.

¹⁹ Anna Selina Storace (1765–1817) olasz származású apja két évvel idősebb bátyját, Stefanót Nápolyban tanította, aki később operákat írt számára. 1780-ban szüleiivel meglátogatta Stefanót Nápolyban, ekkor vette kezdetét énekesnői pályája. 1782–83-ban több olasz városban lépett fel, így a velencei San Samuelében is. Itt látta őt a színpadon Giacomo Durazzo gróf, és mivel Esterházy Ferencsel a bécsi Burgtheatert és a Kärntnertor Theatert vezette, leszerződött az énekesnőt.

Charles Benjamin Incedon (1763–1826) a másik főszereplő, a hajózásnál tett némi kerülő után 1783-ban lépett színpadra. Áttörő sikerét 1790-ben a Covent Garden-beli fellépése jelentette, s ettől kezdve az első számú tenor lett Angliában, 1817-ben amerikai fellépésre vállalkozott. 1822-ben vonult vissza az operaénekesi pályáról.

Ellentétben a korfestő mellékszereplőkkel, a színdarab/a regény két főhőse kitalált alak. Orczy Emma életrajzi regényében²⁰ sem ad választ arra, kik lehettek modelljei. Sir Percyt tekintve valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha úgy gondoljuk, hogy Emmuska az őt körülvevő férfiak összes előnyös tulajdonságából gyúrta össze az alakját. Az angolos hangzású Sir Percy – teljes néven Percival – névválasztás a mondai hősre utaló kettős asszociációként képzelhető el. Utalhat egyrészt a *Chrétien de Troyes* hősének nevére, másrészt az író nő személyes, zenével kapcsolatos emlékeire, a wagneri *Parzivalra*. A mondai hős remek ellentéte a flegma, enyhén ütődött angolnak, jól hangsúlyozza az író nő kontrasztot kedvelő ábrázolásmódját. Egy hős, egy nemes ember – Emmuska meggyőződése alapján – Istentől kapott megbízatásból hajt végre jócselekedeteket, vagyona, gazdagsága nem öncélú, hedonisztikus élvezetek kielégítésére, hanem „fentebb elrendelés” alapján, emberbaráti cselekedetek végrehajtásához szolgáló eszköz. Nemesi származású ember eleve nem tehet/tesz rosszat. Hasonlóképp érvel a nyomozást végző bűnügyi történet egyik hősnője a vádlott ártatlanságának bizonyításakor. A romantikus hősábrázolásnak megfelelően még a rossz tulajdonságok is előnyére válnak: így lesz a renyhesség, a flegmaság a hidegvér pozitív megfelelője és ezáltal Sir Percy nevéhez méltó. A regény igazán negatív „hősei” a citoyen Chauvelin és a régi francia gőgös arisztokrácia tagjai. Az angolok mind pozitív tulajdonságokkal rendelkeznek. A köztudomásúan nem előnytelen megjelenésű walesi herceg, a későbbi IV. György (uralk. 1820–1830) jellembeli fogyatékoságaira, „a nők és a bor nagy szeretetére”, titkos házasságára nem vagy csak nagyon finom utalás történik. Remek, ahogyan a regény kezdetekor a magyar változat a félelmet, a terrort a valódi események,²¹ a guillotine „fáradhatatlan”, kivételt nem ismerő munkájának, a menekülni szándékozók próbálkozásainak leírásával a fikciót, azaz Pimpernel színrelépését készíti elő, aki még csak nem is „személyesen”, hanem az izgalmat ezzel is fokozva, egy történetet a történetben hőseként jelenik meg: az egyik mellékszereplő, azaz leendő áldozatának elbeszélésében egy már áldozatává lett mellékszereplő történetének főszereplőjeként van róla szó.

Úgyesen építi be Emmuska műveltség- és tudásanyaga mellé helyismeretét is: Percy Blakeney és Marguerite Richmondba, a Temze folyó melletti hazakocsikázása, vagy a London-Dover távolság időtartamának pontossága, Faversham hely nevének utalása megfelel a valóságnak. Londonban élve, Angliában sokat utazgatva nem okozhatott problémát a város és környékének pontos ábrázolása. Az író nő ugyanilyen gondosan ábrázolja Calais környékét is. Igaz, mind a 18. században, mind a regény megírásának idején Cap Gris Nez még a könnyen látogatható, álmos helyekhez tartozott. Nem úgy, mint a II. világháborút követően, amikor a tengerparti bunkerrendszer kiépítésének következtében ez hosszú évekig közel sem volt egyszerű dolog. Manapság is ritka az

²⁰ L. *Links*, passim. E munka inkább tekinthető regényes életrajznak.

²¹ Az 1942-es magyar kiadásban Charles-Eléonore du Friche de Valazé (1751–1793) valóban megtörtént tetteire gondolunk. Az 1907. május 29-i angol, illetve a német nyelvű kiadás, nem tartalmazza ezt a történetet. Ez a magyar kiadás több esetben eltér azoktól, valószínűleg a „jelen”, 1942 eseményeire utal a fordító. A későbbi, modern fordítások ebből a szövegből merítenek.

olyan térkép, mely valóban jól jelzi ennek a szép helynek a megközelíthetőségét. Az egyik bunker állítólag 2005-ben korlátozott nyitvatartással már megtekinthető volt. A párizsi színhelyek, a Comedie Française, Versailles, a Gréve-tér leírása is jól sikerült, a kort felidéző. Az író jó tud feszültséget kelteni, amelynek a leírások mellett szinte egyedüli eszköze az *ellentézés*, és a *szelíd humor*. Ezeket ügyesen alkalmazva teszi izgalmassá a regényt. Az egész mű az ellentételezésen, az ellentét felépítésén és megdöntésén alapul, melyet többnyire a szolid humor nemcsak alátámaszt, hanem esetenként még fokoz is. Olyan egyszerű ellentétre is gondolunk, mint például a köztársaságpárti, okos főhős nő házassága a főrendi buta férjjel. Nemcsak az olvasó, hanem Marguerite is felteszi a kérdést, okos nő hogyan választhat magának ilyen buta, jelentéktelen férjet, ha a pompa, gazdagság nem vonzza. Jellegbeli különbségük azonban látszólagos. Marguerite nem az üres fejű, bosszúálló szépségek közé tartozik. A bátyját megalázó arisztokraták vérpadra juttatása az ifjúság meggondolatlanságával megbocsátható cselekedetté minősül; Sir Percy ostobasága leplezés, figyelemelterelés. Ugyanilyen látszólagos, ám köznapi ellentét áll fenn Vörös Pimpernel szép, atlétikus külseje és üres feje között. „Látszólagos” az ellentét az angol arisztokraták „fordított” vadászatnak tekinthető, sportból üzött életmentése között. Az okos Marguerite párizsi szalonja – a 18. századi társasélet jellegzetes helyszíne – a színtere az egyik, felületességből bekövetkező bonyodalomnak: a megmentő Pimpernel és az általa „megmentett” Tournay grófnő személyes ellentétében. A megmentett gőgös grófnő Marguerite becsméréssel végig sérti életének megmentőjét. Sir Percynek sikerült palástolnia a sértés találatát, hiszen ostoba, felszínes embert kell alakítani, s szerepe szerint nem foghatja fel, nem értheti meg, hogy ez esetben elégtételt kellene kérnie: becsületbeli ügyet párbajjal szokás elintézni. A meggondolatlan fecsegés a legsúlyosabbat, a halálbüntetést hozta magával. A szerelmi csalódás nem a szerelmesek szokásos ostobaságára, elvakultságára, hanem erkölcsi okokra vezethető vissza. Sir Percy csendes szerelme a regénybeli valóságban magával ragadó, elementáris erejű. A guillotine-nál még a pestis is rémisztőbb hasonlatát a szarkazmusig fokozza Emmuska, amennyiben a szerelmet pestisként jellemzi. A két helyszín, Anglia és Franciaország is tökéletes ellenpont lenne, ha nem tudnánk, hogy azért a nyugodt-unalmas-álmosnak ábrázolt Britanniában egyebek mellett a harcias szüfrazsettek mozgalma is dúlt. Igaz, ez közel sem okozott olyan vérengzést, mint a csatorna túloldalán a francia forradalom: az angolok ekkor már túl vannak a maguk polgári forradalmán.

Orczy Emmuska jól rajzolja meg tudása, műveltsége felhasználásával a regénye körül választott időszakot, jó a témaválasztása, ügyesen tudja fokozni az izalmat; derűs hangulatot, ámulatot kelte, jól lépteti színre a csodás hőst, de nem „újít”. A régi, a „mindenttudó elbeszélő” technikáját alkalmazza: leírja az eseményeket, a szereplőket, nem „cselekedtetni” hőseit; nem „nagy”, hanem csak ügyes író, ábrázolástechnikai hibája a leírás. Nem soroljuk a szépirodalom nagy alakjai közé Orczy Emmuska bárónőt, de feltétlenül hozzátartozik a szórakoztató irodalom jobbik részéhez. A *Pimpernel* a világ olvasói a legjobb könyvek listáján a 391. helyre sorolták.²²

Fel kellene őt vállalnunk. Elfogadnunk a magyarságát hangsúlyozó írónőt. Regényeinek időnkénti magyar témája, életének néhány fordulata a nyugati világ figyelmét is

²² http://www.Googreads.com/list/show/1.Best_Books_Ever?page=4

felkeltette e térség iránt.²³ S mindenek előtt: magyar származásúként ismeri, tiszteli őt a világ. El kellene fogadni, hogy van egy világhíres írónőnk, aki a krimi műfaj keletkezésének idején olyan sikeres ebben a műfajban, hogy regénye később számtalan adaptáció alapjául szolgál.

²³ L. Baroness ORCZY, *Pimpernel and Rosemary*, Cassel & Co., London, 1924, magyar fordítása: ORCZY Emma, *Pimpernel Erdélyben*, ford. POGÁNY Kázmér, Bp., Szt. István Társulat, 1927, és újabb magyar kiadása: ORCZY Emma, *Pimpernel Erdélyben*, Kairosz Kiadó, Bp., 2011.